

Черчилль в Африці

Отже, так почався шлях до успіху молодого Вінстона Черчилля. Узявши відпустку в полку, він сів на корабель, повернувся назад до Англії і почав з'являтися в лондонському товаристві як автор свіженького новодруку. Свою книжку він використав, аби запізнатися з важливими людьми, а згодом скористався цими знайомствами, щоби домогтися нового призначення — тоді саме готували британську експедицію для боротьби з ісламістами в Судані. Отже, всього лише за рік після того, як він уперше потрапив до театру воєнних дій, Черчилль знову опинився в центрі протистояння. Він брав участь у наступі кавалерії під Хартумом — під час цього зіткнення британці винищили суданських тубільців. Цей досвід став основою чергової його книжки, «Річкова війна: Історичний нарис про завоювання Судану». Відтак він повернувся назад в Індію, взяв участь у турнірі з поло й попрощався з армією.

Черчилля вабила політична кар'єра. Завдяки своїм дописам у газетах і двом книжкам він став достатньо відомим, щоби балотуватися в парламент. У липні 1899 року, у двадцятип'ятирічному віці, Черчилль узяв участь у виборах і програв з маленьким відставанням у кількості голосів. Цей результат був достатньо вагомим, аби Вінстонів дебют на політичній арені можна було вважати перспективним.

Воїнська удача не полишала його. На задвір'ї імперії наростав черговий конфлікт. Ще й чотирьох місяців не минуло після виборів, а Черчилль уже вирушив до Південної Африки висвітлювати події, які незабаром стануть Другою англо-бурською війною⁶⁸. Але зазнавати злигоднів він не збирався. Із собою Черчилль захопив 2 ящики вина, 18 пляшок віскі, по 6 пляшок портвейну, бренді й вермуту. У Південну Африку він прибув наприкінці жовтня 1899 року. До Англії повернувся менше ніж за рік — уже відомим.

Його пригоди почалися 15 листопада 1899 року. Черчилль пробув у Південній Африці заледве два тижні, коли опинився в британському панцерному потягу, який відрядили на фронт у межах розвідчої операції. «Прагнучи вскочити в халепу»⁶⁹, як він сам потім пригадував, Черчилль домігся участі в ній. Щойно панцерник, пихкаючи, опинився на території, що перебувала під контролем

бурів, як негайно потрапив під ворожий обстріл — по ньому гати-ли з ручних кулеметів. Машиніст піддав газу, частина вагонів зі-йшла з рейок — найімовірніше, бури замінували колії.

Черчилль хутко почав діяти. Годину під ворожим обстрілом він допомагав британським офіцерам організовувати людей, розчища-ти колії й наново підчіпляти вагони до локомотива. Нарешті по-тяг повільно, зі швидкістю пішохода, зрушив з місця у зворотню-му напрямку. У ньому було повно поранених, а ті з військових, хто в змозі був триматися на ногах, відступали, ховаючись за ним. Аж тоді, усупереч нашвидкуруч укладеному плану, панцерник почав набирати швидкість, і вояки відстали. Черчилль наказав машиніс-тові зупинитися, коли переїхали міст через річку Блу Кранц, а сам рушив колією назад, назустріч піхотинцям. Уже незабаром він по-бачив двох людей — але то були не британці. До нього наблизився вершник, озброєний рушницею. Черчилль потягнувся був за ре-вольвером і виявив, що кобура порожня — він витяг зброю, коли допомагав розчищати колії. Він здався й опинився в полоні у бурів.

Для цього нестримного молодика перебування в статусі вій-ськовополоненого було справдешніми тортурами. Його, разом із іншими британськими офіцерами, тримали в будівлі школи в Пре-торії, бурській столиці. «Години повзли, ніби розбиті паралічем стоноги. Ніщо мене не тішило. Читати було важко, писати — не-можливо... Я щиро ненавидів кожну хвилину своєї неволі дуж-че, ніж будь-який інший період власного життя»⁷⁰, — пригадував Черчилль. Він спробував довести, що є військовим кореспонден-том, але бури заперечили, що він був озброєним і допомагав бри-танським військовим під час бою.

Якось уночі, у середині грудня 1899 року, ще й місяця не про-бувши в полоні, Черчилль видерся на стіну, проскочив повз варто-вих — певно, не минулося без хабаря! — і, орієнтуючись за зірка-ми, рушив до залізничних колій, що, як йому було відомо, мушили бути десь за півмилі. Коли потяг, пихкаючи, рушив геть від стан-ції, Черчилль, який досі сидів, зачаївшись, під схилом, «кинувся до вагонів, схопився за щось, не втримався, схопився знову, й удру-ге зірвався, учепився у щось типу билець, повиснув на них, пере-раховуючи носакми черевиків рейки»⁷¹. Він видерся на стос по-рожніх міхів з-під вугілля й заснув. Йому здавалося, що немає на

світі солодшої коліскової, ніж «гуркіт потяга, який віз бранця-утікача зі швидкістю 9 кілометрів за годину геть із ворожої столиці».

Це була просто-таки ідеальна пригода для молодого перспективного імперіаліста. Черчилль прямував до кордону з Португальською Східною Африкою¹, що був на відстані 440 з гаком кілометрів. Удень спав, знайшовши собі сховок десь у глушині, вночі застрибував на черговий потяг. Знесилений і зголоднілий, він наважився зайти в будинок управителя вугільної шахти, шотландця, який підтримував британців. Черчилль змальовує цей момент біографії як щасливу випадковість, але в читача виникає підозра: можливо, йому порадили звернутися саме до цієї людини? Шотландець переховував його на глибині 60 метрів під землею, у закинутій шахті. Від свого рятівника Черчилль отримав свічки, віскі, сигари й смажену курятину, а також пригодницький роман Роберта Луїса Стівенсона «Викрадений». Уже незабаром усіх необхідних домовленостей було досягнуто, і молодого втікача сховали серед паків із вовною, які віз вантажний потяг, що прямував до португальської колонії. Діставшись до Лоренсу-Маркіш, столиці Португальської Східної Африки, Черчилль постав перед британським консулом. Переймаючись, що в разі, якщо Черчилль залишатиметься в місті, його можуть знову захопити бури, дипломат тієї ночі доправив його на пароплав, що прямував назад до Південної Африки. Там Черчилль виступив із промовою, а далі знову приєднався до британського війська у подвійній ролі офіцера й кореспондента, що за тих часів вважалось цілком прийнятним.

Протягом наступних кількох місяців Черчилля неабияк тішили присвячені його пригодам статті, що з'являлися в британських газетах. Ішлося в них не тільки про випадок із панцерним потягом, а й про втечу з полону. «Газети... аж захлиналися, віддаючи мені хвалу, — пригадував він. — На якийсь час я став доволі відомим»⁷². Утім ця війна, що поступово змінилася партизанським протистоянням, його вже не цікавила.

Без особливого натхнення набазгравши ще кілька репортажів, він вирушив додому, аби використати свою новонадбану славу для

¹ Португальська Східна Африка — термін, яким позначався Мозамбік у історичний період, коли він був португальською колонією.

перезапуску політичної кар'єри. Коли Черчилль повернувся в Англію влітку 1900 року, мати його навіть не зустріла — вона саме збиралася йти під вінець із другим чоловіком. Капітан Джордж Корнуолліс-Вест, красень, на 20 років молодший за неї, був лише на 16 днів старший за самого Вінстона⁷³. Через багато років після того Черчилль присвятить окремий розділ мемуарів випадку з бронепотягом. І не дарма, бо ця пригода стала трампліном, який допоміг йому з другорядних знаменитостей стрибнути до лав найвищих постатей британського суспільного життя.

Уже від самого початку Черчиллевої кар'єри, багато сучасників вважали, що йому бракує виховання, сили характеру й витримки. «Серед торі і в суспільних колах він... був аутсайдером, який прокладав собі шлях, розштовхуючи доколишніх і без упину співаючи собі хвалу»⁷⁴, — розповідала Вайолет Асквіт. І справді, уже в жовтні, через дванадцять місяців після полону і втечі, Черчилля обрали в парламент.

Шукач пригод стає політиком і чоловіком

Це був лише початок стрімкого злету. За чотири роки після того, як Черчилль потрапив у Палату громад, він вийшов із лав Консервативної й приєднався до Ліберальної партії. Це була одна з причин, чому тривалий час опісля консерватори йому не довіряли. У квітні 1908 року, коли Черчиллеві було тридцять три, новообраний прем'єр-міністр Герберт Генрі Асквіт (батько Вайолет) запропонував йому стати членом кабінету міністрів. Король Едвард VII від цього був не в захваті й поскаржився синові, що Черчилль «в уряді ще нестерпніший, ніж був у лавах опозиції»⁷⁵.

У тому самому році Черчилль освідчився й одружився з жінкою, яка понад півстоліття залишатиметься його найближчою довіреною особою. До того Черчилль роками залицявся до різних жінок, але успіху особливого не мав. Попри те що він надзвичайно зблизився з Вайолет Асквіт, можливість розвитку якихось романтичних стосунків між ними він, схоже, не розглядав. Вона ж, своєю чергою, чекала, що Черчилль їй освідчиться. Але він цього так і не зробив. Натомість навесні 1908 року його увагу привернула

інша, не така видатна, жінка, Клементина Гозьєр. Вона була нащадком молодшої гілки зубожілого шотландського аристократичного роду й навіть якийсь час змушена була давати уроки французької, аби заробити собі на життя.

У серпні 1908 року Вайолет дізналася, що Черчилль освідчився Клементині. «Не знаю, чи зрозуміє він колись, що вона дурна як ступа, — писала вона своїй найкращій подрузі Венеції Стенлі. — Він не бажає, — хоча йому це конче потрібно! — мати поряд критично налаштовану, рішучу дружину, яка заповнила би прогалини у його смаках і не давала би йому помилятися»⁷⁶. Але от вони, ці химерні складнощі британського світського життя! — батько самої Вайолет через кілька років закохається в ту ж таки Венецію. Під час засідань уряду, присвячених Першій світовій, він відволікатиметься на писання їй любовних листів.

Хай там як, навряд чи Вайолет змиралася б із тим, що Черчиллю бракувало романтичності. Кількома роками пізніше він стояв біля неї на кормі яхти, що вирушила в круїз Атлантикою. Вайолет і досі залишалася близькою подругою Вінстона. «Просто ідеально!» — зітхнула вона. «Так, — озвався Черчилль. — Ідеальна берегова лінія, ідеальна видимість»⁷⁷. І заходився розповідати, як обстрілювати прибережні міста.

Що ж до Клементини Гозьєр — стосовно її походження існували певні питання. Дехто з біографів вважає, що її біологічним батьком був Бертрам Мітфорд⁷⁸, дідусь шістьох сестер Мітфорд, які стануть дуже відомими у Великій Британії в 1930-ті–1940-ві. «Клементина була не зовсім впевнена в особі власного батька»⁷⁹, — зазначає письменник і політик Борис Джонсон.

Для Черчилля особистість Клементини важитиме значно більше за її походження. Одруження із цією жінкою було, можливо, найрозумнішим вибором, який він зробив за все своє життя. Стримана, спокійна й обачна у ставленні до світу, вона була геть не схожа ані на нього самого, ані, тим паче, на його матінку: вона знала, що таке страх безгрошів'я і як живеться маленькій людині. Крім того, вона не була потенційною політикинею, як Вайолет. Замість намагатися перевершити чоловіка й конкурувати з ним, вона допомагала йому спуститися на грішну землю, коли він надто заносився, і підтримувала, коли він ладен був піти на дно. Через

багато років вона казатиме: «Саме тому, що я звичайна жінка й кохаю тебе, я знаю, що для тебе правильно і, зрештою, добре»⁸⁰. Вінстон і Клементина побралися у вересні 1908 року, за кілька тижнів після оголошення про заручини. Можливо, показовим є той факт, що під час церемонії біля матері Клементини сидів Бертрам «Берті» Мітфорд⁸¹.

* * *

У 1911 році Черчилль здобув високу посаду першого лорда Адміралтейства, що керував Королівським військово-морським флотом. Саме цю посаду він обіймав, коли почалася Перша світова війна. У 1915 році Черчилля вважали одним із головних ініціаторів висадки британських військ на півострові Галліполі в Туреччині. Ця операція була повним провалом. Після дев'яти місяців протистояння війська союзників мусили піти з півострова. Їхні втрати вбитими склали понад 50 тисяч людей, а домогтися не вдалося майже нічого.

Черчилль, який узяв на себе провину за цю згубну операцію, несподівано опинився без роботи. Він був приголомшений. «Наче в мешканця морських глибин, якого витягли на повітря, чи в нирця, що зашвидко піднявся нагору, вени мої мало не вибухали від тиску»⁸², — пригадував він. Міркуючи над подіями війни, він додавав: «Я відчував неймовірну тривогу й не знав, як її позбутися». Прагнучи знайти собі бодай якусь справу і вгамувати нерви, він зайнявся малюванням. Це хобі залишатиметься його розрадою багато років.

Проте втечі від суспільного життя й споглядання англійських заміських пейзажів виявилось недостатньо ані щоб полегшити його страждання, ані щоб запропонувати шлях повернення до Олімпу. Черчилль не почувався винним у трагедії в Галліполі, але все ж таки вирішив спокутувати це, а тому записався добровольцем на війну у Франції. Він прибув на фронт у листопаді 1915 року й кілька місяців командував батальйоном на передовій. «Страшне місце, — писав він Клементині. — Всюди бруд і сміття, могили викопують просто в оборонних укріпленнях, нечистоти зусібіч; а в яскравому місячному сяйві панують над усім цим полчиська здоровенних щурів. Вони повзуть, підкрадаються дедалі ближче

під безугавний акомпанемент гвинтівок і кулеметів, під злостиве виття й дзижчання куль, що шугають над головами»⁸³. Водночас його неабияк дивувало, наскільки краще він почувався у Франції, ніж в Англії. «Я знайшов щастя і втіху, яких не мав багато місяців», — відзначав він.

Після того як упродовж тривалого часу Черчиллеве життя було сповнене шампанського й вишуканих наїдків, він раптом опинився пліч-о-пліч з іншими у брудному шанці — і це була найкраща нагода відчутти, яке воно, життя пересічної людини⁸⁴. Але й у цій ситуації Черчилль намагався полегшити власне становище. Він просив дружину прислати йому «величезні шматки солонини, сир “Стілтон”, вершки, шинку, сардини, сушені фрукти. Можете також спробувати передати великий м'ясний пиріг, але консервовану куріпку не треба, й усі ті інші консервовані смаколики також. Що простіше, то краще й ситніше; м'ясо в нашій пайці жорстке й несмачне»⁸⁵.

Клементина, яка відчувала його мінливий настрій, намагалася підтримати чоловіка, коли той втрачав самовладання. «Любий мій, — писала вона йому в лютому 1916 року, — один із листів, який я отримала вчора, був написаний вами в мить розпачу. Благаю, не дозволяйте цьому відчуттю глибшати й постійно затьмарювати ваше серце й думки!»⁸⁶.

Коли Черчилль, отримавши відпускну, приїхав додому, вона помітила, що він забагато уваги приділяє політиці й майже не зважає на її потреби. Клементина лагідно дорікала чоловікові: «Любий мій, ці важливі суспільні турботи такі виснажливі! Коли я наступного разу побачу вас, сподіваюся, ми матимемо трохи часу, аби побути вдвох!»⁸⁷. Вона не казала напругу, що потребує більшої сексуальної близькості, але майже зізнавалася в цьому: «Ми й досі молоді, але час спливає, він краде кохання й лишає по собі саму лише дружбу, яка заспокоює, але не надихає й не зігріває».

Памела Дігбі, яка стане дружиною Рендольфа Черчилля під час Другої світової війни, відверто обговорюватиме з Клементиною, своєю свекрухою, родинні негаразди. Через кілька десятиліть та згадає, що в неї склалося враження, ніби чоловіки родини Черчиллів не могли похвалитися надмірними сексуальними апетитами. Її інтимне життя з Рендольфом залишало бажати кращого,

зізнавалася Памела своєму біографові. «Щодо сексу, Рендольф, як і деякі інші Черчиллі, взагалі не демонстрував жодної ініціативи. До того ж він забагато пиячив, а це заважало йому проявляти себе краще й частіше»⁸⁸. Утім цьому одкровенню дещо суперечить той факт, що у Вінстона й Клементини в 1909, 1911, 1914, 1918 і 1922 роках народилися діти.

Та частина фронту, де опинився Черчилль, була відносно спокійною, бо на цьому етапі головні бойові дії відбувалися поблизу Вердена, розташованого південніше. Але навіть попри це Вінстонові товариші по службі гинули. У травні 1917 року чисельність батальйону скоротилася так, що його розформували, а особовий склад перевели до інших підрозділів. Черчилль скористався цією можливістю, аби вирушити додому й знову повернутися до політики. У липні цього самого року він знову опинився в складі уряду, уже на посаді міністра озброєння.

Проте перевибори, що відбулися в 1922 році, він програв, як і наступну кампанію в 1923 році. У квітні 1924-го він писав дружині, яка відпочивала у Франції, що насолоджується разом із дітьми заміським життям. «Я п'ю шампанське під час кожної учти, а між ними цілі цебра кларету й содової. Кухня тут, хоч і простенька, дивовижна. Увечері ми вмикаємо грамофон і граємо в маджонг»⁸⁹.

Того самого року він повернувся в парламент, коли вперше було сформовано лейбористський уряд. Через те що Ліберальна партія переживала важкі часи, він вийшов із неї і знову приєднався до консерваторів. Після цього, подекують, Черчилль навіть хвалився: «Перебіжцем може стати будь-хто, а от подвійним перебіжцем — то вже потребує неабиякої майстерності»⁹⁰. Колишні соратники-консерватори від його повернення були не в захваті. Серед торі, як писав його друг і політичний союзник лорд Бівербрук, «його ненавиділи, йому не довіряли, його боялися»⁹¹.

Але попри це, наприкінці 1924 року, коли новонароджений лейбористський уряд зазнав поразки й влада знову опинилася в консерваторів, Черчилль отримав важливу посаду канцлера казначейства, еквівалентну посаді міністра фінансів в інших державах. Це мало для нього неабияке значення з психологічного погляду, бо саме призначення на цю посаду колись стало апогеєм стрімкої

кар'єри його батька. Лорд Рендольф був канцлером казначейства у 1886 році лише п'ять місяців.

До кінця 1920-х Вінстон повторив батьків шлях ще в дечому — посварився з очільниками своєї партії, сподіваючись узяти гору в їхній суперечці. Натомість, коли в 1929 році на зміну консерваторам прийшов другий лейбористський уряд, Черчилль знову випав з урядової обойми. Його фінансовий стан на той момент був просто жахливим через невдалі біржові спекуляції. Намагаючись його покращити, він зайнявся письменством і почав читати лекції. Саме тому в грудні 1931 року він опинився на П'ятій авеню, глянув не в той бік і потрапив під американську автівку.